

Interacțiunea real – nominal în dinamica economiei românești

Gheorghe H. Popescu

Lector universitar doctor

Universitatea „Dimitrie Cantemir” București

Elvira Nica

Lector universitar doctor

Academia de Studii Economice București

Abstract. *In our tentative to bring some useful elements necessary in defining our transition, we think we should start from establishing the final goals of this process. This means that, from the very beginning, we accept the thesis that the transition from the Marxist socialism to the capitalist market economy is a limited in time process, having a precise finality which, once reached, marks its end.*

Between the real economy and the nominal one there is a permanent interaction, the state of the economic system existing in that period of time exerting its special mark upon it.

The interaction real-nominal has certain characteristics, generated by the substance of the process concerning the institutional transformations, by the impact it produces on the economic system as a whole and by the components of the economic agents, where the economic acts and facts are created.

Key words: real economy; nominal economy; informal economy; transition, transformation.

Conceptualizarea interacțiunii

Prin economie reală se înțelege acele fluxuri de bunuri și servicii antrenate de producția, circulația și utilizarea acestora într-un cadru instituțional dat.

Economia nominală este reprezentată de fluxurile monetare ce însoțesc inevitabil fluxurile reale de bunuri și servicii, în cadrul circuitului economic.

În mod firesc, între economia reală și cea nominală există o interacțiune permanentă, asupra căreia își pune amprenta, în mod deosebit, starea sistemului economic în perioada respectivă.

În țara noastră, în perioada de tranziție de la plan la piață, interacțiunea real-nominal ce însoțește fluxurile circuitului din economia națională are anumite trăsături ce provin din substanța acestui proces de transformări instituționale, din impactul pe care îl produce asupra sistemului economic în ansamblu, din componentele agenților economici între care se creează actele și faptele economice.

Pentru perioada de tranziție pe care a parcurs-o țara noastră după 1989, impactul procesului de transformări instituționale s-a concretizat în existența unui sistem economic slab structurat, cu comportamente economice contradictorii și instabile.

La baza acestei aprecieri se află ambiguitatea definirii drepturilor de proprietate asupra unei părți însemnate a avuției naționale, eficiența slabă a noilor mecanisme de piață

introduse în viața economică reală, caracterul contradictoriu și instabil al comportamentelor agenților economici noi și vechi, implicarea excesivă și de multe ori pe contrasens a factorului politic în procesele de alocare și distribuție a resurselor, accentuarea alunecării derulării fluxurilor economice spre zona afacerilor necontabilizate oficial etc.

Înțelegerea interacțiunii dintre expresiile reale și cele nominale ale fluxurilor ce se derulează în cadrul unei economii naționale presupune să analizăm PIB în termeni nominali și PIB în termeni reali.

PIB-ul în termeni nominali ($PIB_{nom.}$) exprimă vânzările finale de bunuri economice la prețurile perioadei pentru care se face estimarea, numite și prețuri curente. O creștere a PIB-ului nominal poate proveni din sporirea fie a prețurilor, fie a producției finale.

PIB-ul în termeni reali (PIB_{real}) exprimă aceleași vânzări finale de bunuri și servicii ale unei perioade, dar în prețurile dintr-un an de bază, predeterminat, numite prețuri constante. Sporirea valorii PIB-ului real corespunde creșterilor înregistrate în rezultatele producției fizice finale¹.

Efectele modificărilor producției fizice finale și cele ale modificărilor prețurilor asupra evoluției vieții economice pot fi evidențiate prin distincția dintre PIB nominal și PIB real.

Această diferențiere pe care am prezentat-o este generală, cu ea împărțim variabilele macroeconomice în variabile nominale – reprezentate de valori la prețuri curente și în variabile reale – reprezentate de valori la prețuri constante (comparabile). Pe baza acestei diferențieri, putem să determinăm deflatorul PIB-ului (DPIB) – care este un mod de a măsura nivelul general al prețurilor bunurilor economice finale luate în calculul acestor indicatori agregați.

$$\text{Deflator PIB} = \frac{\text{PIB}_{\text{nom.}}}{\text{PIB}_{\text{real}}}$$

Rata de creștere a deflatorului PIB-ului poate servi ca măsură a inflației într-o economie. Rata de creștere a deflatorului PIB este egală cu rata de creștere a PIB nominal minus rata de creștere a PIB real. Potrivit acestei metodologii, în anul de bază ales, ca predeterminat, PIB în termeni nominali este egal cu PIB în termeni reali, ceea ce înseamnă că deflatorul PIB-ului este egal cu unitatea.

Deflatorul PIB-ului este considerat ca reprezentând o medie a tuturor prețurilor bunurilor economice finale, exprimate în activități monetare, unde fiecare dintre prețuri este condiționat de ponderea produsului respectiv în PIB, ce variază de-a lungul anilor.

O măsură alternativă a inflației se bazează pe o medie a prețurilor cu pondere fixă, denumită indicele prețurilor. Un exemplu, în acest sens, este indicele prețurilor de consum (IPC), ce se bazează pe un coș alcătuit din produse consumate de către un „cetățean obișnuit“, unde cantitatea din fiecare produs sau categorie de produse va determina ponderea prețurilor respective².

Decorelarea economiei nominale de economia reală

În perioada de după 1989 asistăm la decorelarea dinamicii nominale de dinamica reală a PIB-ului.

Decorelarea dinamicii celor două paliere în perioada de tranziție este cauzată sau favorizată de acțiunea conjugată a unui complex de factori, expresie a caracterului slab structurat a comportamentelor agenților economici. Dintre acești factori, analizele de specialitate îi evidențiază pe următorii³:

a) persistența crescândă a blocajelor financiare, cunoscute sub denumirile gemene de arierate – din punctul de vedere al debitorului și creanțe, restante – din cel al creditorului;

b) prezența crescândă a fenomenului „dolarizării“, ca fenomen ce se desfășoară în paralel cu derularea circuitelor monetare controlate de banca centrală;

c) proporțiile considerabile și în creștere a activităților economice necontabilizate oficial;

d) puternica expectație inflaționistă a agenților economici însoțită de dubla asimetrie – structurală și temporală – a lichidităților monetare.

Evident că la baza evoluției fiecăruia din factorii enunțați se află un ansamblu de cauze ce interacționează în timp și spațiu, determinând ruptura dintre evoluția economiei reale și evoluția economiei nominale în această perioadă de tranziție în țara noastră.

În legătură cu persistența crescândă a blocajelor economico-financiare, ca un factor semnificativ ce contribuie la decorelarea dinamicii celor două paliere, ne permitem să evidențiem următoarele:

- prin blocaj economico-financiar înțelegem plățile restante, neonorate printr-un transfer corespunzător de bani, în intervalul de timp prevăzut în contracte și în normele legale cu privire la decontările dintre agenții economici: firme, bănci, organisme guvernamentale, menaje;
- existent în orice economie, blocajul economico-financiar capătă proporții și consistență în funcție de fazele ciclului conjunctural al afacerilor, de natura mecanismelor ce reglementează tranzacțiile, de caracterul structurat sau mai puțin structurat instituțional al comportamentului agenților economici, de constrângerile instituționale tari sau slabe care controlează acest fenomen economico-financiar etc.⁴;
- în economie, agenții economici se împart în debitori neți, care au arierate nete, adică datorii de plătit mai mari decât încasări de primit, ce au depășit perioada scadentă; creditori neți, care au restante nete, adică încasări de primit mai mari decât plăți de făcut, ce au depășit perioada scadentă, și agenți economici, cu arierate nete sau restante nete egale cu zero. Pe ansamblul economiei naționale, suma arieratelor nete ce trebuie plătite este egală cu suma creanțelor nete ce trebuie permise;
- atât pentru fiecare agent economic, cât și pe ansamblul economiei naționale, creanțele restante și arieratele – brute sau nete – se exprimă ca mărimi curente – aferente unei anumite perioade analizate – sau ca mărimi cumulate, însumate pentru mai multe perioade;
- întrucât creanțele restante și arieratele se formează în urma unor tranzacții efective, legate de fluxurile reale de bunuri și servicii și de evaluările monetare existente în economie prin prețuri, masa monetară (M) multiplicată cu viteza de circulație a banilor (V) trebuie să fie egală cu suma tranzacțiilor intermediare de bani ($\sum_{i=1}^n P_i Y_i$): $M \times V = \sum_{i=1}^n P_i Y_i$ și, în acest caz, arieratele nu au cum să apară;
- la nivel microeconomic, fiecare agent economic are o funcție-obiectiv care îi motivează comportamentul față de nivelul încasărilor, respectiv al plăților, după cum urmează:
 - are o înclinație spre solvabilitate minimală (pentru plata salariilor negociate cu personalul angajat și a importurilor directe);
 - are o înclinație spre solvabilitatea intermediară (plata parțială a furnizorilor, dobânzilor sau creditelor bancare și obligațiilor față de bugetul general consolidat);
 - are o înclinație spre solvabilitate integrală neprofitabilă (plata integrală a obligațiilor, fără a obține profit și a-și constitui fondul de amortizare);
 - are o înclinație spre solvabilitate integrală și parțial profitabilă (prin constituirea fondului de amortizare și a profitului minim);

- are o înclinație spre maximizare a profitului, cu solvabilitate integrală, potrivit mediului concurențial în care acționează;
- înclinația spre îndatorare, la nivelul majorității agenților economici debitori, are anumite limite, determinate subiectiv și instituțional. Astfel, cu cât este mai mare probabilitatea ca arieratele să se transforme în datorii normale, purtătoare de dobânzi și generatoare de sancțiuni, în cazul neachitării, cu atât înclinația spre îndatorare este mai redusă și invers;
- înclinația spre acceptarea creanțelor restante, la nivelul majorității agenților economici furnizori, are anumite limite, ce nu depășesc un plafon, deoarece este purtătoare de riscuri mari. Factorii care micșorează sau măresc această înclinație față de plafonul maxim decurg din caracterul propriei restricții bugetare, intensității presiunii sociale cu privire la crearea de noi locuri de muncă sau măririi salariilor, din poziția agentului economic pe piață etc.;
- căile de reducere a blocajului economico-financiar trebuie legate de cauzele formării și extinderii acestui fenomen deosebit de complex și contradictoriu. În această direcție ar putea să acționeze:
 - pe termen scurt, desfășurarea unor operațiuni de compensare bi- și multilaterală între agenții economici, fără a se reduce arieratele sau creanțele existente nete;
 - pe termen scurt, diminuarea arieratelor sau creanțelor restante nete se poate realiza prin stimularea debitorilor să-și procure mijloacele de plată prin deblocarea unor mijloace imobilizate, transformarea arieratelor în titluri de cedare în avantajul creditorilor, falimentul debitorilor, cu regularizarea datoriilor și acordarea de subvenții bugetare sau credite convenabile pentru debitori etc.;
 - soluțiile adoptate pe termen scurt, pentru diminuarea blocajului economico-financiar și reducerea arieratelor nete, trebuie însoțite de transformări profunde în economia reală care să conducă la comportamente instituționale bazate pe maximizarea profitului și raționalizarea activităților economice, după regulile economiei concurențiale. În această direcție vor acționa, pe termen lung, instituirea constrângerilor bugetare „tari“ (inclusiv falimentul) pentru toți agenții economici, generalizarea formelor moderne ale creditului comercial, simplificarea sistemului de decontări, injectarea în economie a cantității de masă monetară necesară pentru stingerea arieratelor și creanțelor restante⁵.

În legătură cu persistența crescândă a fenomenului „dolarizării“, ca fenomen ce se desfășoară în paralel cu derularea circuitelor monetare controlate de banca centrală, analiștii au în vedere motivațiile microeconomice ale acesteia.

În cadrul acestor motivații, supraevaluarea cursului de schimb de referință al băncii centrale, comparativ cu expectațiile agenților economici, generează atât extinderea utilizării depozitelor valutare din sistemul bancar la cursuri de schimb superioare celui de referință, cât și retenția agenților economici de a deține o cantitate sporită de valută internă, mai ales dacă regimul valutar nu este stabil și funcțional.

La fel ca și arieratele, forma disturbantă a „dolarizării“ reprezintă un substitut al monedei naționale, echivalentul monetar al acesteia; la nivelul lui M_2 este deosebit de important pentru o politică monetară și nu numai, orientată către funcționarea economiei reale și sincronizarea desfășurării fluxurilor reale cu cea a fluxurilor monetare corespunzătoare.

În legătură cu proporțiile considerabile și în creștere a activităților economice necontabilizate oficial, capătă importanță unghiul din care este abordată problema. În acest sens, literatura de specialitate evidențiază folosirea unui număr mare de concepte, cum ar fi: neoficială, neagră, nestructurată, subterană, invizibilă, camuflată, ascunsă, paralelă, alternativă, secundară, ilegală, ilicită, periferică, neregistrată, duală, ocultă, disimulată, neinstituționalizată, nefavorabilă, interzisă, neadecvată, secretă, contra-economie etc.⁶

Din punctul nostru de vedere, am adoptat termenul de economie necontabilizată oficial, în antiteză cu cealaltă formă de activitate economică reală contabilizată oficial.

Echilibrul între economia nominală și economia reală

Asigurarea acestui echilibru presupune influențarea permanentă a ambelor componente ale binomului, cu întărirea funcției productive a economiei reale.

Totodată, din perspectiva căilor ce trebuie urmate pentru diminuarea economiei nominale neoficiale și menținerea ei sub control (mai ales cea ilegală), prezintă o importanță specială cauzele și formele ce antrenează asemenea activități economice.

1. Este vorba, în primul rând, de producția omisă chiar de sistemul statistic oficial.

2. Producția compatibilă cu reglementările în vigoare din SCN, dar care iese din estimările oficiale deoarece agenții economici se sustrag unor obligații fiscale, urmărește să-și compenseze „șpagile“ plătite funcționarilor publici, ceea ce echivalează cu o activitate economică evazionistă.

3. Producția de bunuri legal interzise, din considerente de securitate națională, ecologică, de moralitate etc.

4. Redistribuirea de venituri prin canale nepermise, cu consecințe asupra înclinației spre consum și economisire, proceselor investiționale etc. (de exemplu, recompensarea traficului de influență și a lipsei de loialitate, speculațiile ilicite, veniturile din șantaj, furturile etc.).

5. Producția necontabilizată oficial, depistată prin metode de evaluare directe și indirecte, parțiale sau globale, statice și dinamice⁷. În acest sens evidențiem:

- identificarea discrepanțelor dintre diferitele metode de estimare a agregatelor macroeconomice în chiar contabilitatea națională;
- variația ponderii numerarului în masa monetară și a vitezei de circulație a banilor, cunoscând că tranzacțiile în economia necontabilizată oficial se efectuează cu bani cash, iar raportul dintre PIB și masa monetară oficial înregistrată are tendința de a se diminua (abordarea monetară)⁸;
- folosirea bugetelor de familie, controlului financiar, anchetelor sociologice privind sursa veniturilor etc. reprezintă metode directe de depistare a activităților economice necontabilizate oficial.

6. Deși în teoria și practica economică din țara noastră se folosesc o serie de metode pentru depistarea proporțiilor economiei necontabilizate oficial, totuși, datele foarte diferite la care se ajunge arată că informațiile de care dispunem sunt neclare și insuficiente, de multe ori nedemne de încredere. În acest context, se subliniază necesitatea de a pune un accent deosebit pe dinamica fenomenului, și nu pe volumul și ponderea sa.

După opinia noastră, nu credem că putem aplica metode de estimare a economiei necontabilizate oficial ca valabile pentru întreaga economie. Este nevoie, în opinia noastră, de gândirea unor metode specifice diferitelor domenii, dat fiind faptul că și formele de manifestare sunt diferite de la un sector economic la altul. Așadar, soluția nu este legată de metode universal-valabile, ci de folosirea unor metode specifice domeniului.

Spre exemplu, în construcții, este nevoie de metode specifice care să depisteze munca la negru, subevaluarea lucrărilor, neînregistrarea oficială a unor activități sau chiar lucrări etc.

În legătură cu puternica expectație inflaționistă a agenților economici, însoțită de dubla asimetrie – structurală și temporară – a lichidităților monetare, putem să evidențiem următoarele:

a) pe de o parte, în economia reală avem disponibilități monetare (în lei și valută) ce nu-și găsesc plasamente suficient de atractive, iar pe de altă parte, aceeași economie reală este excesiv de subcapitalizată. În aceste condiții, hiperlichiditatea trebuie interpretată în sens relativ, ea manifestându-se în condițiile unei penurii generale de capital circulant la nivelul majorității agenților economici;

b) urmărind minimizarea pierderilor induse de inflație, agenții economici exercită o presiune considerabilă în direcția sporirii propriilor venituri nominale disponibile. Prin urmare, în comportamentul tuturor agenților economici se constată o puternică expectație inflaționistă.

Ca urmare a acestui fapt, apare asimetria temporală a lichidităților monetare, concretizată prin aceea că în anii alegerilor generale și în anii imediat următori rata de creștere a veniturilor nominale sporește, în timp ce, în anii următori, se constată o atenuare a dinamicii veniturilor nominale, sub imperiul constrângerilor economice tot mai severe.

O asemenea asimetrie temporară a lichidităților monetare contribuie și ea, alături de ceilalți factori analizați, la dereglarea conexiunilor dintre fluxurile reale și cele nominale în cadrul circuitului economic.

Note bibliografice

1. Determinarea în termeni reali a PIB se lovește de apariția de produse noi sau de îmbunătățirea calității celor existente. În acest caz, statisticienii au creat proceduri pentru a lua în calcul aceste efecte asupra determinării PIB în termeni reali.
2. O prezentare detaliată a indicilor de prețuri de tip Laspeyres (cu baze fixe) și de tip Peasche (cu baze variabile) se găsește în lucrarea Statistică macroeconomică, autori Capanu I., Wagner P. și Secăreanu C., Editura Economică, București, 1997.
3. Interpretarea este realizată pe baza lucrării prof. Emilian Dobrescu, *op. cit.*, p. 346.
4. Vezi Clifton E.V., Khan S.M., Interenterprise Arrears in Transforming Economies: The Case of Romania, IMF Staff Papers, vol. 40, nr. 3, 1993 și Croitoru L., Funcționarea economiei și măsurarea economică, teză de doctorat, ASE, Facultatea de Cibernetică, Statistică și Informatică Economică, București, 1995.
5. Profesorul Emilian Dobrescu propune injectarea de masă monetară, în accepțiunea M2, pentru stingerea instantanee a arieratelor nete, vezi Emilian Dobrescu, Money Volocity in a Transition Economy: the Case of Romania, 1994, Romanian Economic Review, Tom 38, nr. 2, 1994.
6. Pestian P., L'conomie souterraine, 1989, Hachette, Rouband F., Sernzier M., Economic non-enregistreé par la statistique et secteur informel dans les pays en developpment, Statteco, no. 68, 1991, INSE, Traimond P., La compatibilité nationale et l'economie non officielle russe, Université Paris 1, Panthéon Sorbonne, 1994, INSEE, Paris; Smith S., Britain's Shadow Economy, 1986, Clarendon Press Oxford.
7. Vezi lucrările seminarului „Economia subterană” 1992-1993, organizat de Institutul Național de Cercetări Economice, sub coordonarea prof. univ. dr. Emilian Dobrescu.
8. Feige E.L., The Underground Economics – The Evasion and Information Distortion, 1989, Cambridge University Press.